

Ад «Цароў» да карагода

Беларусь прадстаўляе свету сваю спадчыну

Народныя традыцыі, абрады, рамёствы... Гэта неад'емная частка беларускай нацыянальна-культурнай спадчыны, шчыры падарунак продкаў, перададзены праз час і прастору. Сёння перад беларусамі стаяць важныя задачы не толькі захаваньня ўнікальных праявы этнічнай культуры, але і належным чынам прэзентаваць іх на сусветным узроўні. У Год культуры гэтым пытаньням трэба надаць асаблівую ўвагу. Пакуль што Беларусь прадстаўлена ў спісах нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА толькі адным абрадам «Калядныя цары». Для нашай краіны, якую называюць сапраўдным запаведнікам народных традыцый, гэта надзвычай мала. Ці можна змяніць сітуацыю да лепшага і якім чынам гэта зрабіць?..

Ад прадзедаў, спакон вякоў...

Этнічная культура беларусаў перажыла ў мінулым стагоддзі не лепшыя свае часы. Калі моладзь з вёсак масава падалася ў гарады, цікавасць да традыцыйнага ўкладу жыцця ва ўсіх яго праявах пачала знікаць. На жаль, шмат чаго за гады такога «бяспамятства» было страчана і ўжо ніколі не адродзіцца. Добра, што спахапіліся не занадта позна, яшчэ якіх-небудзь дзесяць-дваццаць гадоў – і захаваньне для нашчадкаў атрымалася б няшмат. Гэта, дарэчы, і адбылося ў некаторых заходнееўрапейскіх краінах, дзе амаль пазбавіліся сваіх аўтэнтчных традыцый.

Прыемна адзначыць, што ў апошнія гады наша краіна перажывае сапраўдны ўсплёск цікавасці да старажытных беларускіх абрадаў, рамёстваў, промыслаў. Спрацаваў прынцып: тое, што забыліся сыны, імкнуцца ўспомніць унукі. Працэсу адраджэння садзейнічае сур'ёзная праца, якая праводзіцца ў Беларусі на працягу апошніх гадоў па вывучэнні і папулярызацыі нашай жывой спадчыны.

Перш за ўсё на дзяржаўным узроўні была пастаўлена мэта правесці як мага больш поўную інвентарызацыю нематэрыяльных каштоўнасцей па ўсіх рэгіёнах краіны, каб зразумець, што менавіта ў нас захавалася і ўяўляе цікавасць. Пошукам і вылучэннем элементаў мэтанакіравана заняліся вучоныя, работнікі культуры, студэнты, краязнаўцы, мясцовыя жыхары, неаб'якваныя да гісторыі роднага краю.

– На сённяшні дзень для захавання нацыянальных нематэрыяльных культурных каштоўнасцей створана цэлая сістэма, – адзначае начальнік аддзела навукова-метадычнага забеспячэння дзейнасці па ахове гісторыка-культурнай спадчыны Інстытута культуры Беларусі Ала Сташкевіч. – У розных рэгіёнах Беларусі арганізаваны грамадскія камітэты, у склад якіх уваходзяць носьбіты спадчыны, прадстаўнікі мясцовай інтэлігенцыі, экспертнай супольнасці. Іх дзейнасць курыруюць абласныя метадычныя цэнтры народнай творчасці. Неабходнае навуковае суправаджэнне ажыццяўляюць вучоныя Акадэміі навук, якія па просьбе рэгіёнаў выязджаюць у тую ці іншую вёску, кансультуюць, дапамагаюць парадамі, даюць экспертныя заключэнні. Акрамя таго, вельмі актыўна працуюць недзяржаўныя арганізацыі, напрыклад Студэнцкае этнаграфічнае таварыства. Створаны спецыялізаваны сайт, цалкам прысвечаны нематэрыяльнай спадчыне нашай краіны. Суправаджае яго Інстытут культуры Беларусі.

Дзякуючы актыўным сумесным намаганням дзяржаўных і грамадскіх структур, дасягнуты значныя поспехі. Калі вылучаныя і станоўча ацэненыя экспертамі элементы жывой беларускай спадчыны звалі ў агульную базу, стала відавочна – наша краіна валодае сапраўдным багаццем. На сённяшні дзень у Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь уваходзіць ужо 78 элементаў нематэрыяльнай спадчыны. Да разгляду

Рэспубліканскай радай па пытаннях аховы гісторыка-культурнай спадчыны рыхтуецца яшчэ шэраг намінантаў, і можна не сумнявацца – гэты спіс будзе папаўняцца і далей.

Тое, што «працэс пайшоў», вельмі якава дэманструе календар культурных мерапрыемстваў апошніх гадоў. А сёлетняе лета наогул можна лічыць апагеям – амаль кожныя выхадныя то ў адным, то ў другім рэгіёне Беларусі ладзяцца фестывалі, святы, кірмашы, выставы, праводзяцца традыцыйныя народныя абрады. Гэта садзейнічае фарміраванню нацыянальнай свядомасці беларусаў, умацаванню нашага этнасу, дапамагае адчуць жывую павязь з продкамі і адказнасць перад будучымі пакаленнямі.

Пасад між народамі

Адным з сур’ёзных імпульсаў, які дапамог беларусам «павярнуцца тварам» да жывой этнічнай культуры, стала далучэнне нашай краіны да прынятай у 2003 годзе Канвенцыі ЮНЕСКА аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны. Трэба адзначыць, што Беларусь ратыфікавала Канвенцыю ў 2005 годзе сярод дзесяці першых краін свету. А на дадзены момант дакумент падпісалі ўжо 168 дзяржаў. І гэта сведчыць аб актуальнасці праблемы захавання духоўных праяў народнай культуры для жыхароў амаль усіх кантынентаў.

– Канвенцыя ЮНЕСКА аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны выконвае дзве асноўныя функцыі, – расказвае саветнік упраўлення глабальнай палітыкі і гуманітарнага супрацоўніцтва галоўнага ўпраўлення шматбаковай дыпламатыі Міністэрства замежных спраў Ілона Юрэвіч. – З аднаго боку, яна з’яўляецца своеасаблівай скарбніцай тых духоўных праяў культуры народаў, якімі можа ганарыцца чалавецтва. З другога – надае самую пільную ўвагу пытанням аховы лепшых здабыткаў этнасаў і ўключэння іх у сучаснае кола жыцця.

Паводле слоў спецыяліста, да нематэрыяльнай культурнай спадчыны Канвенцыяй ЮНЕСКА аднесены вусныя традыцыі і формы падачы, выканальніцкае мастацтва, сацыяльныя практыкі, звычаі, абрады, святы, а таксама веды і навыкі, звязаныя з уяўленнямі пра прыроду, сусвет, і традыцыйныя рамёствы. Гэтыя элементы якава

дэманструюць адметнасць і самабытнасць іх носьбітаў і, разам з тым, узбагачаюць агульначалавечую духоўную культуру.

У межах Канвенцыі ЮНЕСКА існуюць Рэпрэзентатыўны спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны і Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якая патрабуе тэрміновай аховы. Першы з іх мае больш іміджавы характар, прэзентуючы знакавыя для этнасаў здабыткі іх культуры, другі ж канцэнтруе ўвагу на ўнікальных элементах, што знаходзяцца пад пагрозай знікнення. Аднаведным чынам уключэнне ў гэтыя спісы таго ці іншага элемента этнічнай культуры не толькі становіцца ўплывае на імідж краіны ў свеце, але і дае магчымасць атрымання неабходнай дапамогі – ад экспертнай да матэрыяльнай.

Можна толькі шкадаваць, што гэты ўплывовы міжнародны прававы інструмент з’явіўся адносна нядаўна. Як вядома, пра стан матэрыяльных каштоўнасцей чалавецтва пачало клапаціцца значна раней. Яшчэ ў 1972 годзе была прынята Канвенцыя ЮНЕСКА аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны. З таго часу пад ахову міжнароднай супольнасці ўзята ўжо больш за тысячу прыродных і культурных аб’ектаў, у тым ліку і чатыры беларускія – Белавежская пушча, Мірскі і Нясвіжскі замкі, а таксама Дуга Струве.

▲ Сайт <http://living-heritage.by> цалкам прысвечаны нематэрыяльнай спадчыне нашай краіны

▲► Будслаўскі фэст.
У час традыцыйных
урачыстасцей у гонар
Будслаўскай іконы
Божай Маці. Ліпень
2016 года

Што ж датычыцца спадчыны нема-
тэрыяльнай, то ў спісы ЮНЕСКА трапілі
пакуль каля 350 элементаў. Але, паводле
слоў Ілоны Юрэвіч, цікавасць у свеце да
працы ў рамках гэтай Канвенцыі вельмі
высокая. Зайздросную актыўнасць у справе
ўнясення элементаў нематэрыяльнай куль-
турнай спадчыны пад абарону ЮНЕСКА
праяўляюць краіны Афрыкі, Лацінскай
Амерыкі, Азіі. Больш за ўсіх элементаў –
звыш 30 – унесена Кітаем. Не нашмат ад-
стаюць Японія і Паўднёвая Карэя...

А вось еўрапейцы далучаюцца да справы
нераўнамерна. Найбольшая зацікаўленасць
назіраецца з боку краін Усходняй Еўропы,
але ахвотна прэзентуюць сябе і некаторыя
заходнееўрапейскія дзяржавы – Бельгія,
Іспанія, Францыя. Сярод краін СНД у
лідары па колькасці праяў этнічнай культу-
ры, прынятых пад ахову ЮНЕСКА, выйшлі
Азербайджан, Армения і Кыргызстан. Так,
азербайджанскую нематэрыяльную куль-
турную спадчыну на сусветным узроўні
прадстаўляюць ужо восем элементаў.

Вобразы мілыя роднага краю

Узнікае лагічнае пытанне – чаму пры
такім багатым этнічнай культуры і наяўнасці
ўжо складзенай базы элементаў Беларусь
у спісах нематэрыяльнай культурнай спад-
чыны ЮНЕСКА прадстаўлена ўсяго адным
абрадам?

Як зазначае Ала Сташкевіч, галоўная
праблема – гэта фінансаванне. Для таго, каб
той ці іншы традыцыйны абрад, промысел
ці мастацтва былі разгледжаны ў ЮНЕСКА

на ўключэнне ў сусветныя спісы, трэба пад-
рыхтаваць адпаведны намінацыйны файл
з дакументамі, фота- і відэаматэрыяламі.
А гэта каштуе грошай. Самая значная частка
расходаў – здымкі прэзентацыйнага фільма
працягласцю да 10 хвілін з абавязковым пе-
ракладам ці субцітрамі на англійскай мове.
«Кошт пытання» – у сярэднім каля 2 тыс.
долараў у эквіваленце. Быццам бы не та-
кая вялікая сума, але яе трэба дзесьці ўзяць.
На жаль, у бюджэце Міністэрства культуры
фінансавыя сродкі на гэтыя мэты не прад-
гледжаны. Застаецца спадзявацца толькі на
спонсараў ці краўдфандынгавыя платфор-
мы ў Інтэрнэце, на якіх патрэбныя грошы
збіраюць «усёй грамадой».

Аднак, нягледзячы на фінансавыя цяж-
касці, працэс ідзе. Якраз цяпер у ЮНЕСКА
разглядаюць пытанне аб уключэнні ў Рэп-
рэзентатыўны спіс нематэрыяльнай куль-
турнай спадчыны традыцыйных урачы-
стасцей у гонар Будслаўскай іконы Божай
Маці – вядомага ў Беларусі Будслаўскага
фэсту. У кастрычніку бягучага года стануць
вядомыя вынікі экспертызы, якая праводзіцца
міжнароднымі экспертамі арганізацыі,
і «Будслаўскае пытанне» будзе вынесена на
Міжурадавы камітэт па захаванні нематэ-
рыяльнай культурнай спадчыны. Было б
цудоўна, каб у Год культуры Беларусь змагла
прадставіць на сусветным узроўні яшчэ ад-
ну сваю духоўную каштоўнасць. Тым больш
што гэта будзе наш першы аб'ект у Рэпрэ-
зентатыўным спісе, бо абрад «Калядныя ца-
ры» знаходзіцца ў іншай катэгорыі: ён уклю-
чаны ў Спіс нематэрыяльнай культурнай
спадчыны, якая патрабуе тэрміновай аховы.

Будслаўская ікона Божай Маці лічыцца адной з самых шанаваных каталіцкіх святынь Беларусі. Першы яе ўладальнік мінскі ваявода Ян Пац у 1598 годзе атрымаў каштоўнасць з рук Папы Рымскага Клімента VIII. У вёсцы Будслаў (цяпер аграгарадок Мядзельскага раёна Мінскай вобласці) святыня захоўваецца з 1613 года. Мясцовы касцёл быў ганараваны іконай невыпадкова – Будслаў вядомы як месца яўлення вернікам у XVI стагоддзі Найсвяцейшай Дзевы Марыі.

На Будслаўскі фэст, які штогод праходзіць у першую пятніцу і суботу ліпеня, збіраюцца пілігрымы з розных куткоў Беларусі, а таксама з Расіі, Літвы, Польшчы, Славеніі, Украіны, Італіі. Ва ўрачыстасцях удзельнічае вялікая колькасць каталіцкіх святароў, запрашаюць таксама прадстаўнікоў праваслаўнай царквы. Вернікі прыязджаюць на фэст па чыгунцы, на асабістым транспарце, аўтобусах, веласіпехах і нават байдарках. Аднак найвялікшай павагай карыстаюцца тыя з іх, хто шлях у Будслаў пераадольвае пешшу. Праграма свята ўключае сустрэчу і прывітанне пілігрымаў святарамі, святую імшу, якая ідзе адна за адной, начную працэсію са свечкамі, маладзёжнае малітоўнае чванне і шэраг іншых мерапрыемстваў. Будслаўскі фэст аб'ядноўвае прадстаўнікоў розных пакаленняў, раскрывае глыбокую духоўнасць і талерантнасць нашага народа. Ён – жывое сведчанне таго, што на беларускай зямлі ў міры і згодзе жывуць прыхільнікі розных рэлігій.

Ідзе падрыхтоўка да падачы на міжнародную экспертызу ў ЮНЕСКА і старажытнага абраду «Тураўскі карагод», які першы ў Беларусі атрымаў рэспубліканскі статус нематэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці. Ён праводзіцца на свята Юр'я ў вёсцы Пагост Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці. «Тураўскі карагод» складаецца з шэрагу абрадавых дзеянняў, скіраваных на ўшанаванне ўрадлівасці зямлі. Спачатку вырабляецца і ўпрыгожваецца абрадавы хлеб – «карагод», потым удзельнікі святочным шэсцем ідуць па вёсцы, водзяць карагоды на полі, выконваюць самабытныя танцы і дзеі. Гэты абрад захоўвае для нашчадкаў фальклорна-этнаграфічны гурт з мясцовых жыхарак «Міжрэчча».

Эксперты адзначаюць, што «Тураўскі карагод» – сапраўды ўнікальны, бо ён рас-

крывае архетып славянскай культуры, што аб'ядноўвае ўсіх славян. Спрадвечная, старажытная, яна цудам захавалася ў нас, цесна пераплёўшыся з хрысціянскімі традыцыямі. Гэты абрад прадставіць беларусаў у свеце як народ з глыбокімі каранямі, які помніць і паважае заповеды продкаў. Дарэчы, суму, патрэбную на падрыхтоўку намінацыйнага файла па «Тураўскаму карагоду» для разгляду ў ЮНЕСКА, цяпер збіраюць у Інтэрнэце праз краўдфандынг.

Згодна з правіламі Канвенцыі аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны, кожная краіна мае права падаць у год адну заяўку. Паколькі Будслаўскі фэст мы прадставілі для ацэнкі міжнароднымі экспертамі яшчэ ў мінулым годзе, то сёлета ўжо смела можам «выпрабаваць шчасце» з «Тураўскім карагодам»...

У ліку прэтэндэнтаў на ўключэнне ў спісы нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА – творчасць дрыбінскіх майстроў-шапавалаў. Гэта жывое сведчанне майстравітасці і працавітасці беларусаў, якія прывыклі ўсяго дасягаць сваім мазалём. Нашы працавітыя продкі ведалі безліч сакрэтаў розных рамёстваў і промыслаў. У прыватнасці, валюшны промысел быў здаўна распаўсюджаны на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Майстры стваралі вопратку, абутак, збіваючы воўну пэўным спосабам. З развіццём масавай прамысловай вытворчасці валюшныя вырабы пачалі страчваць сваю практычную неабходнасць. У маштабах краіны сёння засталіся толькі асобныя майстры, здольныя зрабіць тыя ж валёнкі або зваліць сукно, капялюш ці

▼ Абрад «Тураўскі карагод». Вёска Пагост Жыткавіцкага раёна. 2011 год

▲ Сямейны промысел шапавалаў Масаніных з в. Расна Дрыбінскага раёна. 2012 год

элементы адзення. Вельмі важна, што на Дрыбіншчыне здолелі не толькі зберагчы перанятты ад продкаў таямніцы рамяства, але і зацікавіць справай моладзь.

І тчэ, забышыся, рука...

Паклаўшы руку на сэрца, магу сцвярджаць: амаль кожны з 78 складнікаў Дзяржаўнага спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь варты таго, каб быць унесеным у спісы ЮНЕСКА. Але ці варта нам дамагацца гэтага? Відавочна, што найперш неабходна адзіная канцэпцыя, якая дазволіла б належным чынам прадставіць нашу спадчыну на сусветным узроўні і вырашыць актуальныя пытанні па яе захаванні.

Па-першае, трэба сканцэнтравана ўвагу на тых унікальных элементах, якім патрэбна тэрміновая ахова. Зберагчы знікаючыя традыцыі не так проста, як можа падацца на першы погляд. Бо гэта не палац, пасля рэстаўрацыі якога можна з чыстым сумленнем глядзець у вочы нашчадкам. Тут патрэбны асаблівы падыход. Недастаткова перапісаць на паперу радкі, якія захоўваюцца ў памяці старажылаў, ці «заканспектаваць» сакрэты рамяства. Калі няма рук, вуснаў, сэрца, якім можна перадаць жывую традыцыю, – яна знікае. Неабходна ўплесці народны элемент у сучасную тканіну жыцця, забяспечыць яго запатрабаванасць. На жаль, менавіта з гэтым у нас узнікаюць праблемы, бо не хапае ведаў, вопыту, сродкаў. І дапамога ЮНЕСКА тут вельмі дарэчы. Яна

дае магчымасць скарыстаць лепшы вопыт аховы нематэрыяльнай спадчыны, які ўжо зарэкамендаваў сябе ў іншых краінах свету. А ўключэнне элемента ў спісы сусветных нематэрыяльных каштоўнасцей забяспечвае права атрымаць значныя фінансавыя сродкі, якія дапамогуць яму «знайсці сябе» ў сучасных умовах.

Па-другое, нам трэба мэтанакіравана задумацца аб тым, якія нацыянальныя брэндывыя мадэлі б вызначыць аблічча Беларусі ў галіне нематэрыяльнай спадчыны. Напрыклад, Турцыю, апроч іншага, прэзентуе знакаміты танец дэрвішаў, Іспанія прадстаўлена сусветна вядомым танцам фламенка, Бразілія – самбай дэ рода, Арменія – сімволікай і майстэрствам стварэння хачкараў, Іран – традыцыйнама мастацтвам дыванаробства ў Фарсе і Кашане, Кітай – каліграфіяй, шаўкаводствам і шоўкапрадзеннем...

А як найлепш прадставіць Беларусь? Трэба разумець, што размова ідзе аб тых элементах народнай культуры, якія захаваліся ў жывой традыцыі, а не з'яўляюцца прадуктамі творчасці сучасных фальклорных калектываў ці рамесных майстэрняў. Ініцыятыва па ўключэнні ў спісы нематэрыяльнай спадчыны ЮНЕСКА павінна ісці непасрэдна ад носбітаў традыцый – гэта абавязковае правіла. Варта было б прыгледзецца, напрыклад, да такіх праяў народнага мастацтва, як навагрудская традыцыйная выцінанка-выбіванка, традыцыйнае ткацтва паясоў у Валожынскім раёне, роспіс велікодных як у Сапоцкіне, што на Гродзеншчыне, гарадоцкае ажурнае ткацтва... Увогуле, пытанне вылучэння прэтэндэнтаў вельмі дыскусійнае і павінна вырашацца экспертамі. Відавочна адно: нароўні з «практычнымі» рамёствамі старажытных беларусаў, як, напрыклад, той жа выраб валёнак, абавязкова трэба прэзентаваць свету талент нашых продкаў ствараць сапраўдныя цуды дэкаратыўнага мастацтва.

Па-трэцяе, Беларусі патрэбна прымаць удзел і ў стварэнні мультыкультурных файлаў. Мы цесна звязаны культурнымі сувязямі з іншымі народамі, прычым не толькі з нашымі блізкімі суседзямі. Традыцыі, звычаі, рамёствы, якія маюць агульныя карані, і прэзентаваць у свеце трэба разам. Дарэчы, у Рэпрэзентатыўным спісе нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА ўжо значыцца шэраг мультыкультурных файлаў. Напрыклад, сакалінае

паляванне (Славакія, Саудаўская Аравія, Бельгія, ААЭ, Іспанія, Францыя, Манголія, Марока, Катар, Сірыя, Чэхія, Паўднёвая Карэя), свята песні і танца (Літва, Латвія, Эстонія), свята Наўруз (Іран, Азербайджан, Індыя, Кыргызстан, Узбекістан, Пакістан, Турцыя), танцы і спеы ў масках «Геледэ» (Бенін, Нігерыя, Тога). Выдатны прыклад супрацоўніцтва дэманструюць Казахстан і Кыргызстан, якія маюць ужо два прызнаныя сусветнай супольнасцю сумесныя элементы – традыцыйныя веды і навыкі вырабу юрт, а таксама айтыс як мастацтва імправізацыі.

Прыемна адзначыць, што праца ў гэтым напрамку ўжо ідзе. Беларусь адгукнулася на ініцыятыву Славакіі аб стварэнні мультыкультурнага файла «Культура валынкi». Спецыялісты рыхтуюць матэрыялы пра беларускую дуду. Яна па праву лічыцца нацыянальным інструментам і мае на нашай зямлі даўнюю музычную традыцыю. Сярод іншых краін, якія могуць далучыцца да «Культуры валынкi», – Польшча, Чэхія, Германія, Шатландыя. Трэба адзначыць, што ўдзел Беларусі ў гэтай мультыкультурнай намінацыі будзе спрыяць дэманстрацыі еўрапейскага характару беларускай культуры.

І, нарэшце, добра было б прэзентаваць у свеце элементы культурнай спадчыны іншых этнасаў, якія здаўна жывуць у Беларусі. Напрыклад, кухню, звычаі, рамёствы татарскіх, яўрэйскіх, армянскіх, нямецкіх нацыянальных дзяспар. На жаль, пакуль яшчэ ніводзін іншаэтнічны элемент не заявіў сваіх правоў на месца ў агульнабеларускай скарбніцы традыцый.

Адчуць сябе «царом»

Цікава было даведацца, як жыве сёння аграгарадок Семежава Капыльскага раёна, радзіма тых самых «Калядных цароў», што пакуль у адзіноце прадстаўляюць Беларусь у спісе сусветнай нематэрыяльнай спадчыны.

Свой шлях да сусветнай славы Семежава, само аб тым яшчэ не ведаючы, пачало прыкладна ў XVIII стагоддзі. Нейкі час тут стаялі рэгулярныя расійскія войскі, і, як лічыцца, салдаты паназіліся на шчадрэц (ноч з 13 на 14 студзеня) хадзіць у вёску калядаваць. Яны пераапрачаліся ў касцюмы і разыгрывалі ў хатах мясцовых жыхароў урывак з папулярнай драмы «Цар

Максімілян». За гэта сяляне частавалі іх рознымі прысмакамі.

Яркая тэатралізаваная дзея так спадабалася мясцовым жыхарам, што традыцыя засталася і пасля таго, як войскі пакінулі вёску. З тых часоў ужо семежаўскія хлопцы пераапрачаліся «царамі»: надзявалі падобныя да гусарскіх галаўныя ўборы, упрыгожыўшы іх стужкамі, на шыю павязвалі каляровыя жаночыя хусткі, падпяразваліся паясамі з традыцыйным арнамантам. Асноўны сюжэт дзеі і «рэплікі» персанажаў перадаваліся з пакалення ў пакаленне. Так што падрабязнасці таго, як цар Максімілян перамог цара Мамаю, вяселілі вёску, мабыць, не адно стагоддзе.

У 1950-я гады «Калядныя цыры» пачалі забараняць. Старажылы ўспаміналі: старшыня сельсавета перапісваў семежаўцаў, якія пераапрачаліся «царамі», выклікаў іх да сябе і рабіў разнос. Даходзіла нават да звальнення з працы. І толькі ў 1996 годзе абрад сіламі мясцовага клуба аднавілі. На шчасце, яшчэ былі жывыя жыхары, якія маладымі хлопцамі ўдзельнічалі ў незвычайным калядаванні і добра памяталі перанятты ад бацькоў тэксты абраду, а таксама захоўвалі фотаздымкі з тых часоў. Дарэчы, апошні з гэтых старажылаў пайшоў з жыцця два гады таму. Калі б крыху прамарудзілі, не было б больш у Беларусі семежаўскіх «Калядных цароў» – абраду абсалютна ўнікальнага, падобнага да якога не сустрэнеш больш нідзе.

Вельмі важна, што сёння абрад не толькі адраділі, але і забяспечылі яму

▼ «Калядныя цыры» з Семежава Капыльскага раёна ідуць калядаваць. 2014 год

пераемнасць. У аграгарадку існуюць ужо два гурты – дарослы і дзіцячы. У апошнім удзельнічаюць мясцовыя школьнікі. Паводле слоў дырэктара Семежаўскага цэнтра культуры і адпачынку Таццяны Шаўра, дзеці ставяцца да ўдзелу ў святочным абрадзе з цікавасцю. Адна праблема – усе хочуць быць «царамі», цяжка ўгаварыць хлопцаў на ролю камічных масак «бабы» і «дзеда», якія таксама ўдзельнічаюць у дзеі. Згаджаюцца з умовай, што на наступны год яны ўжо будуць «царамі»...

Стаць «першапраходцамі» ад Беларусі на шляху ўключэння ў сусветныя спісы нематэрыяльнай культурнай спадчыны семежаўцам дапамагло тое, што пра іх «Калядных цароў» беларускімі дакументалістамі быў зняты фільм. Засталося сабраць астатнія патрэбныя матэрыялы для намінацыйнага файла і... станоўчыя вынікі не прымусілі сябе чакаць.

– З таго моманту, як «Калядныя цары» прызналі сусветнай спадчынай, наша вёска стала знакамітай, – расказвае Таццяна Шаўра. – Калі ішчадрэц прыпадаў на выхадныя, бывала, што цэлымі аўтобусамі прыязджалі турысты паглядзець наш абрад. Пабывала шмат замежных гасцей, журналістаў, тэлевізійшчыкаў. Нашы «цары» ў звычайным жыцці працуюць хто трактарыстам, хто слесарам, хто сацыяльным работнікам, а ў ноч з 13 на 14 студзеня «ператвараюцца» ў сапраўдных зорак тэлебачання.

Як адзначае Таццяна Уладзіміраўна, статус сусветнай спадчыны надаў семежаўцам пачуццё ўласнай годнасці, захаваціў да далейшых крокаў па папулярызацыі сваіх традыцый. За апошнія гады яны падалі заяўкі і выйгралі два міжнародныя гранты па лініі ПРААН. На атрыманыя сродкі пачалі прапагандаваць семежаўскую кухню, якая мае даўнія традыцыі. Выдалі кнігу рэцэптаў, набор паштовак, стварылі клуб народнай кухні «Семязовачка». Другі міжнародны грант даў магчымасць купіць для семежаўскага Цэнтра ткацтва чатыры станкі, адчыніць школу ткацтва, дзе сакрэты гэтага майстэрства могуць спасцігаць не толькі мясцовыя школьнікі, але і любы жадаючы. Дарэчы, семежаўская закладная тэхніка ткацтва чырвона-белых ручнікоў унесена ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь.

Аднак зарабляць грошы «на спадчыне», на жаль, пакуль не надта атрымліваецца.

Гасцей Семежава жыхары разбіраюць па хатах, бо ні адной аграсядзібы паблізу няма, а гасцініца ёсць толькі ў Капылі. Няма дзе пакаштаваць страў народнай семежаўскай кухні, набыць сувенір – працаваць ёсць над чым. Дарэчы, як абрад са Спіса нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якая патрабуе тэрміновай аховы, «Калядныя цары» маюць права падаць заяўку на атрыманне фінансавай дапамогі ад ЮНЕСКА. І гэтай магчымасцю абавязкова трэба скарыстацца, каб дапамагчы семежаўцам належным чынам «раскруціць» свае брэнды.

Традыцыі – у рэчышча сучаснасці

Трэба прызнаць, што на шляху адраджэння нематэрыяльных праяў нашай спадчыны дзяржавай за апошнія гады зроблена нямаля. Аднак відавочна, што супакойвацца яшчэ рана. Каб годна прадстаўляць Беларусь на міжнародным узроўні, трэба перш за ўсё вырашыць пытанне з фінансаваннем нашых намінацыйных файлаў для падачы ў ЮНЕСКА. Рыхтаваць за бюджэтныя сродкі хаця б адзін элемент у год – і справа пойдзе як мае быць. Бо з дастойнымі прэтэндэнтамі на статус сусветнай спадчыны ў нас, як адзначалася вышэй, праблем няма.

Сярод іншых актуальных пытанняў, якія патрабуюць увагі, – неабходнасць замацаваць у айчынным заканадаўстве статус носьбітаў спадчыны, вырашыць праблему з іх аўтарскімі правамі, што дало б магчымасць зарабляць дадатковыя сродкі. Увогуле трэба самым сур'ёзным чынам заняцца забеспячэннем існавання і пераемнасці традыцый, рамёстваў, абрадаў. Наша задача не толькі паспець знайсці, унесці ў рэгістр і «задакументаваць» унікальныя элементы жывой спадчыны, але і даць ім шанс упісацца ў сучасную рэчаіснасць, зрабіць свой унёсак ва ўстойлівае развіццё рэгіёнаў.

З праблемай захавання лепшых здабыткаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны сутыкнуліся сёння многія краіны свету. І добра, што ёсць магчымасць вырашаць яе разам, карыстаючыся міжнароднай падтрымкай і вопытам. Знікненне нават адной праявы народнай культуры таго ці іншага этнасу збядняе ўсё чалавецтва. Мы павінны пра гэта помніць...

Аксана МЫЦЬКО